

Bakom Linnés Orangeri

Arkeologi i kvarteret Örtedalen

Bakom Linnés Orangeri

Arkeologi i kvarteret Örtedalen

Arkeologisk schaktningsövervakning

L1941:2293
Dragarbrunn 4:7
Uppsala kommun
Uppland

Hans Göthberg

Upplandsmuseets rapporter 2020:05

ISSN 1654-8280

BEARBETNING AV FOTON: Hans Göthberg

BEARBETNING AV PLANER: Hans Göthberg

OMSLAGSBILD: Orangeriet i Linnéträdgården. Foto mot nordost, Hans Göthberg, Upplandsmuseet.

BAKSIDESBILD: -

GRANSKNING: Anna Ölund

ALLMÄNT KARTMATERIAL: © Lantmäteriet, dnr I2014/00634

GRAFISK FORMGIVNING OCH PRODUKTION: Malin Lucas

DIGITALT TRYCK: -

© UPPLANDSMUSEET, 2020

Upplandsmuseet
Drottninggatan 7, 753 10 Uppsala
Telefon 018-169100
www.upplandsmuseet.se

Innehåll

Sammanfattning	6
Inledning	7
Bakgrund	8
Syfte metod och genomförande.....	8
Topografi, fornlämningsmiljö och tidigare undersökningar	9
Äldre kartor	9
Undersökningsresultat	11
Diskussion	16
Administrativa uppgifter	17
Referenser	18

Sammanfattning

Upplandsmuseets avdelning Arkeologi gjorde under april 2020 en schaktningsövervakning i Linnéträdgården i kvarteret Örtedalen i Uppsala i samband med grävning av gropar för plantering av träd och buskar.

Kvarteret ligger i det nordöstra hörnet av forn-lämningen L1941:2293 (Uppsala 88:1), Uppsalas stadslager. Vid schaktningsövervakningen påträffades i gropar i de nordvästra och nordöstra delarna lager med tegelflis, murbruk, träkol och stenar. De kan tolkas som rivningsmassor efter

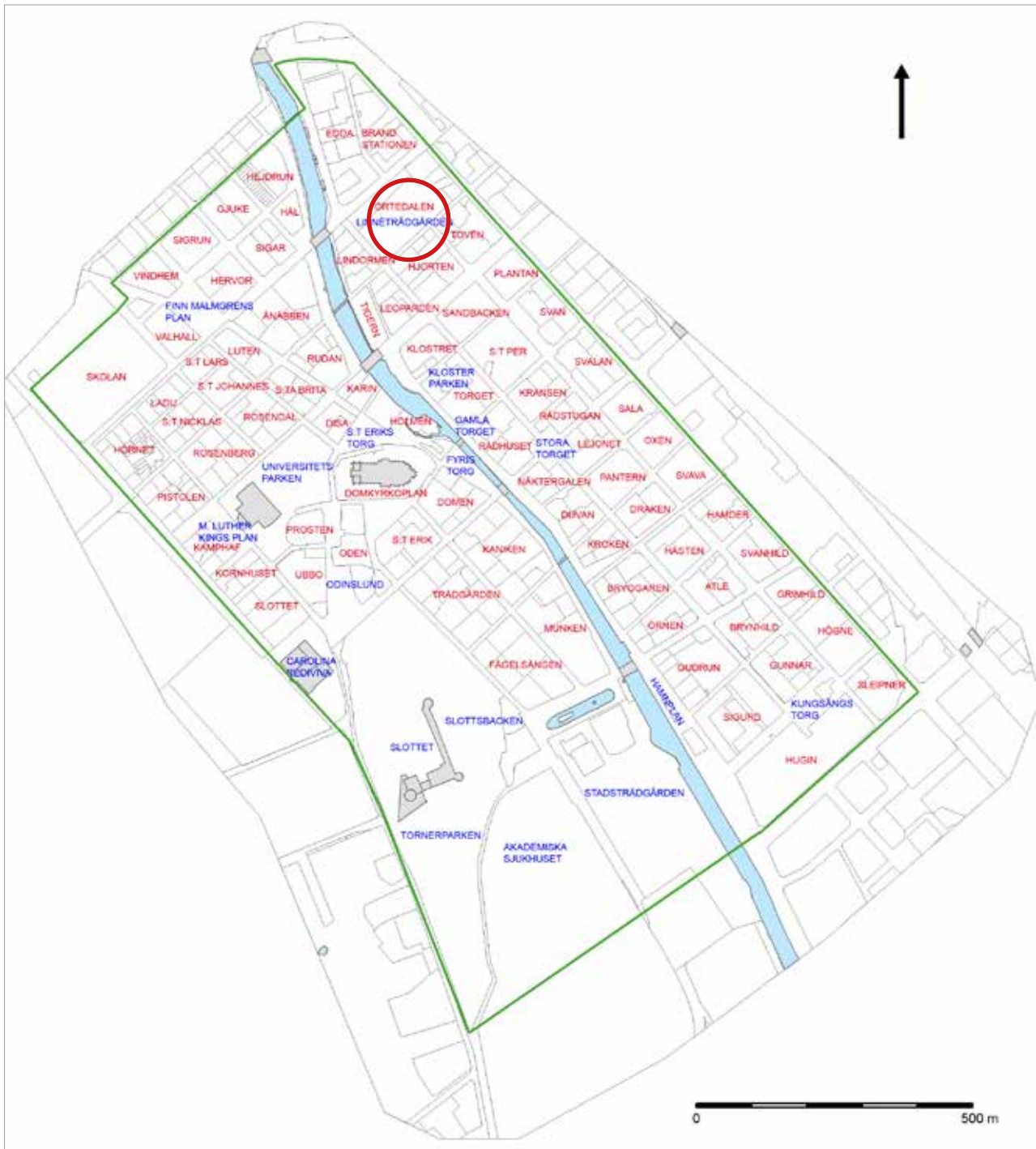
bebyggelse från tiden före anläggandet av den botaniska trädgården vid mitten av 1600-talet. Alternativt är det sekundärt deponerade massor för att förbättra jordmånen i trädgården. I den sydöstra delen påträffades i en grop ett rödbränt lager och träkol, vilket bör vara spår av en eldsvåda i en byggnad. Dessa lämningar låg relativt ytligt. De kan troligen vara spår av en byggnad i Linnéträdgården som finns på kartor från 1800-talets första hälft.

Inledning

Upplandsmuseets avdelning Arkeologi gjorde under april 2020 en arkeologisk schaktningsövervakning inom fastigheten Dragarbrunn 4:7 i Uppsala i Uppsala kommun. Schaktningsövervakningen gjordes i samband med grävning av gropar där träd och buskar skulle planteras i Linnéträdgår-

dens östra del, som inte är öppen för allmänheten (fig 1, 2). Undersökningen gjordes på uppdrag av Statens fastighetsverk och efter beslut av Länsstyrelsen i Uppsala län (lstn dnr 431-9205-2019). Projektledare för Upplandsmuseet var Hans Göthberg, som även skrivit rapporten.

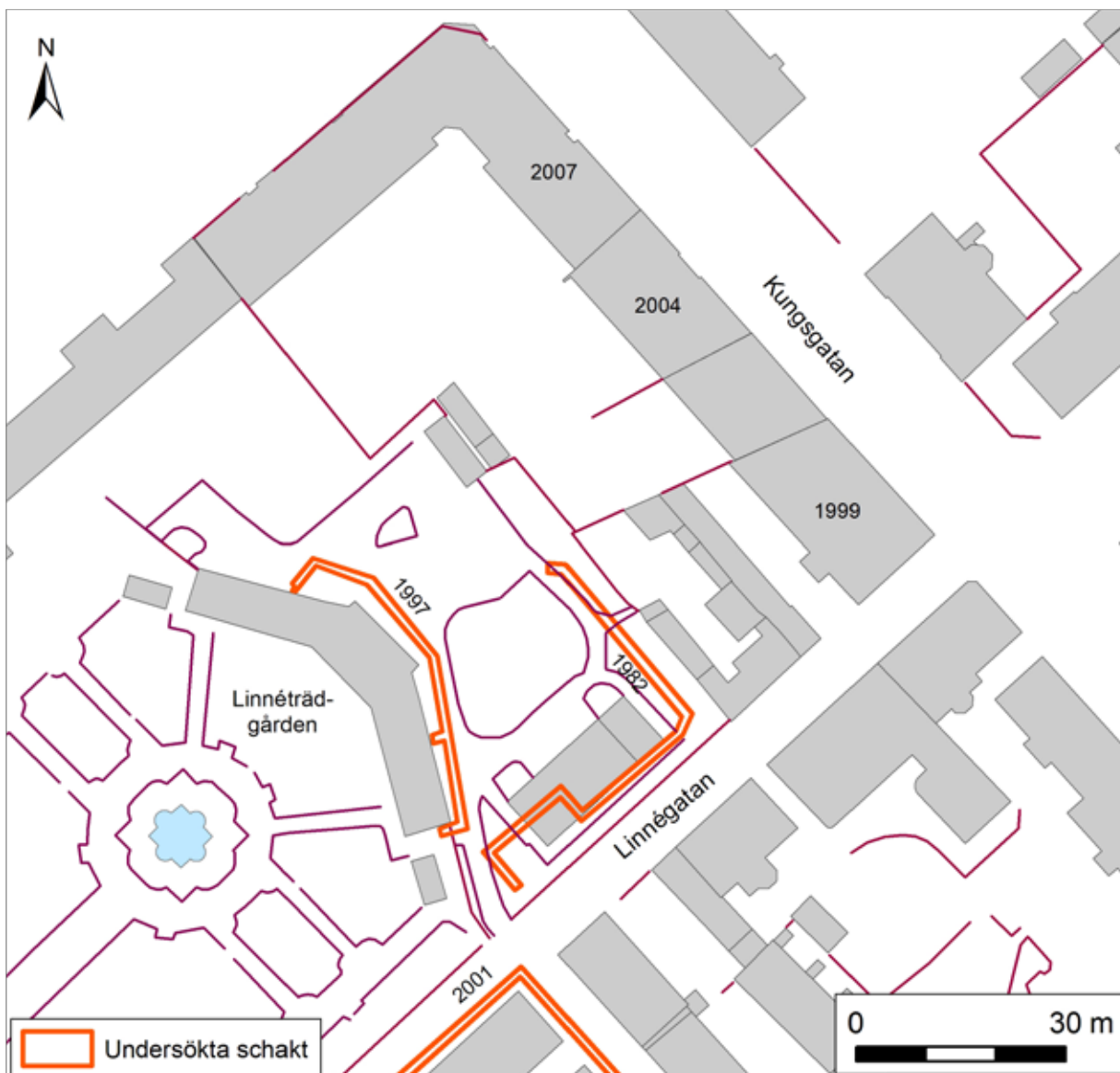
Figur 1. Kvarterskarta över Uppsala med fornlämningsgräns för L1941:2293 (Uppsala 88:1) markerad med grön linje och kvarteret Örtedalen markerad med röd ring.

Bakgrund

Syfte metod och genomförande

Syftet med undersökningen var att med ett vetenskapligt arbetsätt dokumentera bevarade delar av fornlämningen. Schaktningsövervakningen skedde

genom att grävningsarbetet följdes kontinuerligt. Grävda gropar dokumenterades genom analog inmätning, rensning av schaktkanter, beskrivning och fotografering.

Figur 2. Plan över kvarteret Örtedalen med årtal för ett urval av tidigare undersökningar. Skala 1:1 000.

Topografi, fornlämningsmiljö och tidigare undersökningar

Linnéträdgården ligger i kvarteret Örtedalen, i den nordöstra delen av fornlämning L1941:2293 (Uppsala 88:1), Uppsalas stadslager. Topografiskt sett är terrängen flack, med nivåer mellan 8 och 9 m ö h, samt liten nivåskillnad mot Fyrisåns stränder. Linnéträdgården anlades 1655 av Olof Rudbeck d.ä. som botanisk trädgård för Uppsala universitet. Trädgården fick i stort sett sin nuvarande omfattning under 1700-talet och Orangeriet uppfördes vid 1700-talets mitt, under Carl von Linnés tid som professor, som hade sin bostad i det nuvarande Linnéhuset. (Ölund 2012 s. 7).

I kvarteret Örtedalen har flera arkeologiska undersökningar av olika omfattning och karaktär gjorts (Ölund 2012 s. 9). Några av dessa har gjorts i den östra delen av kvarteret, där grävningen av trädgropar skedde. I Linnéträdgården nordost om Orangeriet och mot Linnégatan övervakades schaktningar 1982 för nybyggnation av ekonomibyggnad (fig. 2). Där konstaterades jordutfyllnader om 0,8–1,0 m tjocklek innan bottenlera tog vid. Närmast Linnégatan fanns spår av bebyggelse från 1700-tal och under dessa fanns lager från senmedeltid (Carlsson m fl 2000 s. 16). Strax norr om orangeriet övervakades schaktningar för VA-ledningar 1997. Där framkom fyllnadsmassor av sand, lera och tegel. Orörd marknivå låg på 1 m djup (Eriksson 1998; Carlsson m fl 2000 s. 17). I Linnégatan vid korsningen med Dragarbrunnsgatan har en schaktningsövervakning gjorts för fjärrvärmeledning. Under närmare metertjock grusfyllning i gatan fanns 0,9 m tjocka kulturlager. Under dessa fanns lera (Syse 2001).

I den norra delen av kvarteret, vid hörnet mellan Linnégatan och Kungsgatan gjordes 1999 en undersökning inför nybyggnation. Området låg i utkanten av den medeltida staden. Där påvisades en stenlagd gata som troligen utgjorde utfarten mot Gamla Uppsala från 1200-talet och framåt. I anslutning till denna har det funnits bebyggelse i form av smedja, men också odling under 1200–1300-tal. Från 1400-talet tilltog bebyggelsen (Carlsson m fl 2000 s. 160ff).

I den nordvästra delen av kvarteret mot Kungsgatan gjordes 2004 ytterligare en undersökning. Där tydde de äldsta lämningarna på att området

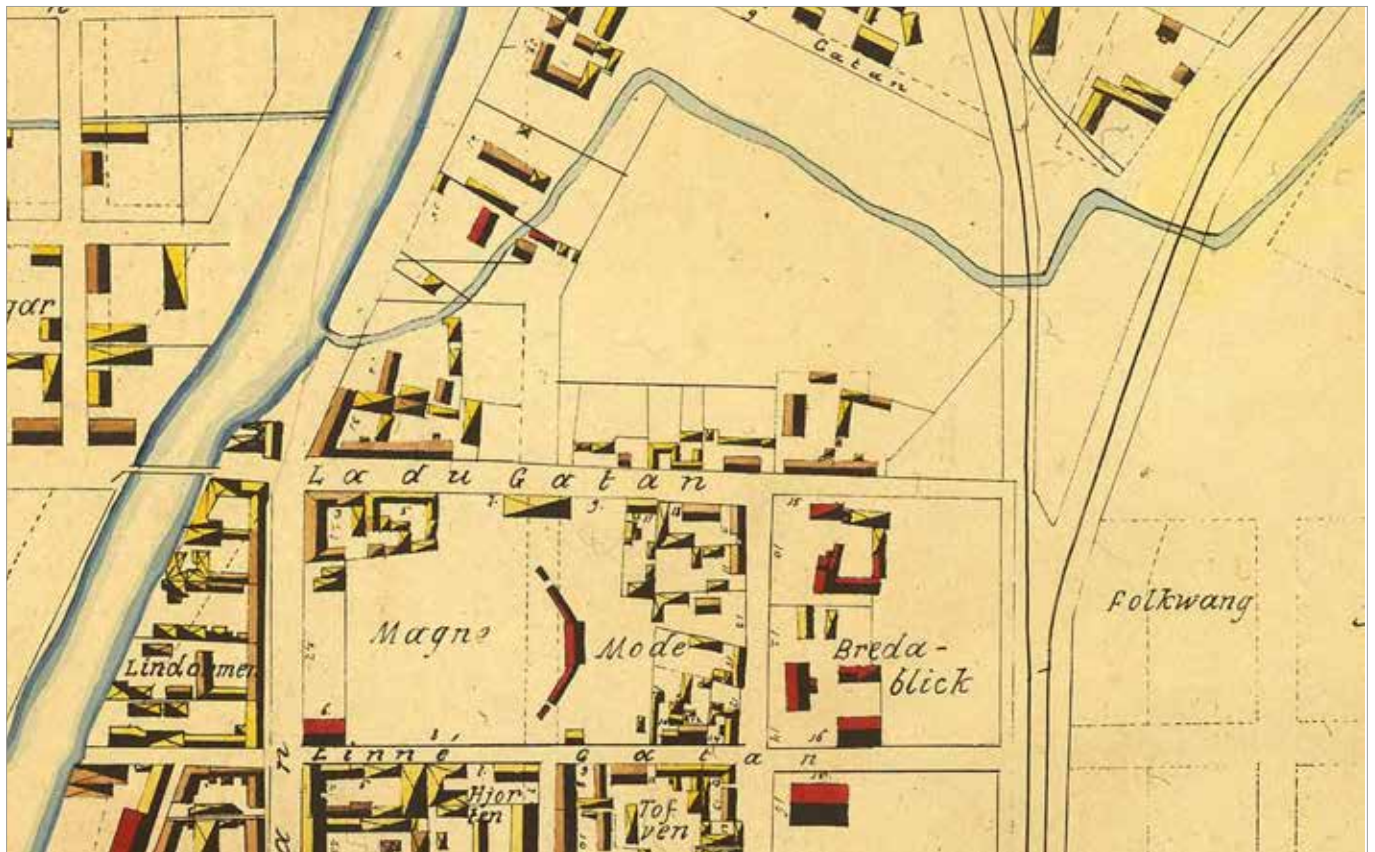
inledningsvis användes för odling. Den första bebyggelsen tillhörde 1400-tal och kan delvis knytas till gjuteriverksamhet. Från 1500-talet fram till sent 1800-tal kan tomten karaktäriseras som ödetomt samt plats för odling och avfallsdeponering (Kjellberg 2005). I den del av kvarteret som utgjorde hörnet mellan Kungsgatan och Skolgatan har en undersökning 2007 påvisat 0,3 m tjocka kulturlager. Lämningarna tolkas som att området fram till 1800-talets användes för odling och aktiviteter kopplad till närliggande bebyggelse. Stadigvarande bebyggelse tillkom under 1800-talet (Kjellberg 2010).

Äldre kartor

Av historiskt material som belyser kvarteret finns kartor från mitten av 1600-talet och framåt. Den s.k. regleringskartan från 1643 redovisar både gator och kvarter som bildats efter regleringen av Uppsalas stadsplan 1643 samt deras föregångare (Referenser, Lantmäteriakter). Av denna karta framgår att det äldre gatunätet och tomtstrukturen varit oregelbunden. Inom den nordöstra delen av det nuvarande kvarteret Örtedalen fanns tre gator eller gränder, som utgjorde utfarten mot Gamla Uppsala.

Efter stadsregleringen finns kartor över tomterna inom kvarteret, från 1671 och 1702. I den västra delen av kvarteret fanns den 1655 anlagda Botaniska trädgården, tillhörande Uppsala universitet. I kvarterets mitt fanns tomter köpta av Olof Rudbeck den äldre, vilka utgjordes av trädgård. I den norra delen av kvarteret fanns fyra smala tomter med kortsidan mot nuvarande Linnégatan samt fem tomter med kortsidan mot Skolgatan.

Inom trädgården uppfördes Orangeriet vid 1700-talets mitt. Utöver detta har det funnits enstaka mindre byggnader i Linnéträdgårdens östra del. Kartor över Uppsala från 1842 och 1855 visar ett mindre hus längs Linnégatan, ett stycke öster om korsningen med Dragarbrunnsgatan (Wahlberg 1994 s. 80, 82). En något senare karta, från 1882, visar ett hus närmare korsningen med Dragarbrunnsgatan (fig. 3).

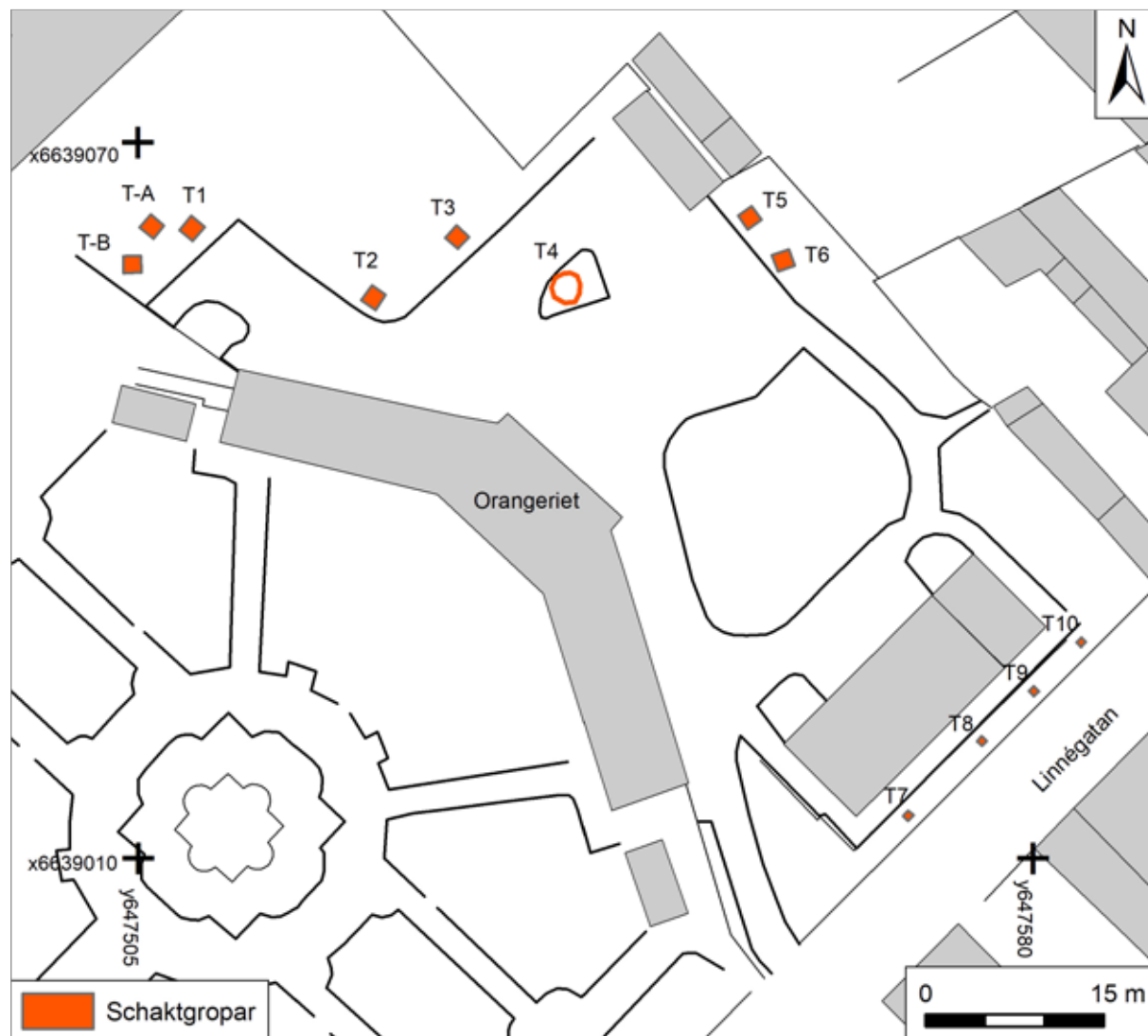

Figur 3. Utsnitt ur karta över Uppsala från 1882. Kvarteret där Linnéträdgården är beläget hette då Magne och Mode. Kvarteret låg fortfarande i stadens utkant. I trädgården är Orangeriet markerat, och öster om detta enstaka mindre byggnader invid Linnégatan, vilka troligen var ekonomibyggnader.

Undersökningsresultat

Sammanlagt skulle 12 gropar grävas och av två olika storlekar (fig. 4). I de västra och norra delarna maskingrävdes 1,5 x 1,5 m stora och 0,7 m

djupa gropar (T-A, T-B, T1-T3, T5-T6). I den östra delen handgrävdes 0,6 x 0,6 m stora och 0,7 m djupa gropar (T7-T10).

Figur 4. Plan över den östra delen av Linnéträdgården med undersökta gropar. Skala 1:600.

Gropen T4 schaktningsövervakades inte, eftersom en stubbe tagits bort där, samt att luftningsrör till fjärrvärmeledning anslöt till platsen. Platsen kunde därför betraktas som störd sedan tidigare. Ytterligare två gropar (T2, T3) visade sig vid schaktningsövervakningen beröras av sentida störningar. Gropen T2 grävdes på platsen för en stubbe med kraftiga rötter. Därtill korsade en elledning gropen. Elledningen berörde även gropen T3, i vilken fyllningen vid schaktning visade sig bestå av omrörd ljus lera med inslag av tegel. Det tyder på att gropen grävts i en urschaktad och återfylld yta. Groparna T-A, T-B, T1-T3 grävdes i

gräsbevuxen mark i den nordvästra delen, delvis nära angränsande fastighet (fig. 5). Groparna T5-T6 togs upp i den nordöstra delen, även dessa i gräsmatta och i anslutning till angränsande fastighet. Slutligen grävdes groparna T7-T10 mellan befintlig byggnad och plank mot Linnégatan. De togs upp i en uppbyggd och omkring 2 m bred rabatt, som avgränsades med träbjälkar mot en gångväg runt byggnaden (fig. 6). Från groparnas fyllning tillvaratogs inga fynd, då de var av sentida karaktär samt att det ofta var oklart från vilka fyllning eller lager i groparna de tillhörde.

Figur 5. Groparna T1 och T-A grävdes i den nordvästra delen av Linnéträdgården. Foto mot sydväst.

Grop T-A

I trädgropen bestod fyllningen av matjord ned till 0,5 m djup. Därunder fanns ett 0,2 m tjockt skikt av mylla med inslag av tegelflis och träkol. På 0,7 m djup fanns mörk, myllblandad lera. Med sond påvisades ljus lera på 0,8 m djup, sannolikt naturligt avsatt.

Grop T-B

Trädgropen grävdes nära kraftig stubbe, vars rötter berörde gropen. Ned till 0,5 m djup fanns matjord, vilket sedan avlöstes av ett 0,2 m tjockt lager med mylla med inslag av tegelflis och träkol, samt enstaka glas. Med sond konstaterades att ljus lera fanns på 0,8 m djup, troligen naturligt avsatt.

Grop T1

Trädgropens fyllning bestod ned till 0,35 m djup av matjord och sand. Därunder och ned till 0,75 m djup fanns mylla med stenar, tegelflis, mur-

bruk, träkol, samt enstaka fragment av fönsterglas. Sondning tyder på att fyllningen därunder bestod av myllblandad lera, vilken på 0,9 m djup avlöstes av ljus lera, vilken sannolikt är naturligt avsatt.

Grop T5

Trädgropens översta lager utgjordes av 0,1 m tjock matjord följt av 0,05 m tjock sand. Därunder och ned till 0,5 m djup fanns mylla med inslag av grus, tegelflis och kol. Nederst i gropen fanns 0,2 m tjock myllblandad lera, med tegel, murbruk och träkol. Sondning visade att ljus lera fanns på 0,85 m djup.

Grop T6

I trädgropen T6 var matjorden 0,35 m tjock och följdes av ett 0,25 m tjockt skikt med grusblandad mylla med stenar, tegelflis, murbruk, sot och träkol. Därunder följde ett minst 0,1 m tjockt skikt med myllblandad lera med stenar, tegelflis och träkol.

Figur 6. I den sydöstra delen togs groparna T7-T10 upp i en rabatt innanför planket mot Linnégatan. Foto mot nordöst.

Grop T7

Trädgropen handgrävdes och var av mindre storlek än de hittills redovisade groparna. Fyllningen bestod ned till 0,4 m djup av matjord med inslag av tegel och stenar. Därunder och till botten av gropen bestod fyllningen av sandblandad mylla, murbruk och med rikligt med tegel. Med sond konstaterades att myllblandad lera fanns på 0,8 m djup. I fyllningen påträffades fönsterglas.

Grop T8

I trädgropen fanns under 0,2 m tjock matjord ett skikt av 0,10 m stora rundade stenar i mylla, troligen en stenläggning. På 0,3–0,4 m djup fanns lerblandad mylla med inslag av grus och sten. Därunder fanns en sotig kolhorisont följt av ett 0,05 m tjockt lager med rödbränd silt. Detta tolkas som spår av en brand. Från 0,45 m och ned till 0,7 m djup fanns mylla med stort inslag av murbruk och tegelflis (fig. 7). Med sond påvisades ett lager med fet kompakt mylla på 0,8–0,9 m djup. I fyllningen, men oklart i vilka skikt, påträffades handsmidda spikar, en buteljotten och djurben.

Figur 7. I grop T8 fanns en kol- och sothorisont som överlagrade ett lager med rödbränd silt. Detta är troligen spår av en nedbrunnen byggnad. Ovanför denna kan i den vänstra kanten stenläggningen anas. Foto mot sydöst.

Grop T9

I trädgrop T9 fanns 0,2 m tjock sand på en fiber-väv. Därunder och ned till 0,4 m djup fanns mörk mylla med inslag av sten och tegelflis. I gropens under del fanns mylla med inslag av tegelflis, murbruk och träkol. I fyllningen, men oklart i vilka skikt påträffades djurben, bland annat kåke och svinbete.

Grop T10

I trädgrop T10 var matjorden 0,25 m tjock och följdes av 0,25 m tjockt skikt med mylla med inslag av tegelflis, tegelstenar och stenar. Två stenar var 0,4–0,5 m stora, vilket möjligen skulle kunna tyda på att det fanns en grund eller syll. I gropens undre del fanns myllblandad lera med inslag av tegelflis och murbruk. Med sond konstaterades på 0,8 m djup en packning av stenar eller tegelstenar. Under denna, på 0,8–0,9 m djup, fanns hårt packad myllblandad lera.

Figur 8. Planterade träd i groparna T5 och T6. Foto mot öst.

Diskussion

De grävda groparna kan utifrån sitt innehåll delas in i två grupper, vilket dessutom sammanfaller med hur de grävdes. Kulturlagren som fanns i botten av flertalet maskingrävda gropar i nordväst och nordöst hade inslag av tegelflis, stenar, murbruk och träkol i den nedre delen. Den heterogena och omrörda karaktären på fyllningen där dessa inslag förekom tyder på att det rör sig om rivningsmassor, men troligen inte på ursprunglig plats. Indirekt är de dock spår av bebyggelse i omgivningen. Eftersom kvarteret varit trädgård sedan 1600-talets mitt bör dessa inslag vara äldre och därmed från tiden före 1600-talets stadsreglering. Alternativt kan det vara spår av jordförbättring inom trädgården, där avfall och rivningsmassor har tillförts för att fylla upp och förbättra jordmånen. Att kulturlagren endast påträffats i botten av groparna kan vara följderna av att de överliggande jordlagren har grävts om i samband med trädgårdsarbeten genom århundraden. Undersökning med sond visade att ljus lera, troligen naturligt avsatt, vidtog 0,1 m under groparnas botten. Det stämmer relativt väl med att lera har påträffats på 1 m djup vid schaktningsövervakningar 1982 och 1997 (Carlsson m fl 2000 s. 16). Tidigare undersökningar inom kvarteret tyder på att det från senmedeltid och framåt fanns bebyggelse, ofta hantverksrelaterad, samt tecken på odling (Carlsson m fl 2000; Kjellberg 2005; Kjellberg 2010).

I den sydöstra delen fanns kulturlager av lite annan karaktär att döma av de grävda groparna. En mycket påtaglig lämning var ett rödbränt lager med en kollhorisont i grop T8. Den bör vara spår av en eldsvåda och troligen en brunnen byggnad.

På större djup i groparna fanns stora inslag av tegelflis, murbruk och stenar. I några gropar fanns också större fragment av tegelstenar och i några fall även större stenar. Dessa bör vara spår av bebyggelse. Till skillnad mot groparna i de andra delarna av trädgården påträffades fynd som djurben. Det kan antyda en närhet till bebyggelse. En annan skillnad jämfört med groparna i de andra delarna är att inga ljusa lerlager påvisades vid undersökning med sond. Det tyder på tjockare kulturlager. En schaktningsövervakning i hörnet mellan Linnégatan och Dragarbrunnsgatan visade att kulturlager fanns från 1,0 m ned till 1,9 m djup under gatunivån. Därövanför fanns grusfyllning, både bärlager för gatan och indirekta tecken på schakt för ledningar (Syse 2001). Kulturlager med motsvarande tjocklek har också undersökts på tomten vid hörnet mellan Linnégatan och Kungsgatan, där de äldsta lämningarna var från 1200-talets slut (Carlsson m fl 2000). Kulturlagrens stora tjocklek jämfört med fyra groparna talar för att de påträffade lämningarna tillhör de senaste århundradena. Vid en schaktningsövervakning för byggnaden invid groparna påträffades spår av bebyggelse från 1700-talet (Carlsson m fl 2000 s 16). Kartor från 1842 och 1855 visar en mindre byggnad inom Linnéträdgården längs med Linnégatan och omkring 20 m från hörnet med Dragarbrunnsgatan (Wahlberg 1994 s. 80, 82). Det sammanfaller med de brända lämningar som påträffades i grop T8. Huset har dock försvunnit före 1882 att döma av en karta från detta år, som istället visade en byggnad närmare platsen för den nuvarande porten mot Linnégatan.

Administrativa uppgifter

Plats:	Dragarbrunn 4:7, Uppsala socken, Uppsala kommun, Uppsala län.
Fornlämning:	L1941:2293 (Uppsala 88:1).
Fornlämningstyp:	Stadslager.
Typ av undersökning:	Arkeologisk schaktningsövervakning.
Orsak till undersökning:	Markarbeten i samband med plantering av träd och buskar.
Uppdragsgivare:	Statens fastighetsverk.
Fältarbetsperiod:	2020-04-06–2020-04-07.
Upplandsmuseets projektledare:	Hans Göthberg.
Upplandsmuseets personal:	–
Upplandsmuseets diarienummer:	128–2020.
Upplandsmuseets projektnummer:	8771.
Länsstyrelsens diarienummer och beslutsdatum:	431-9205-2019 (2020-02-26).
Dokumentationsmaterial:	Förvaras i Upplandsmuseets arkiv.
Fynd:	Inga fyndposter tillvaratagna.

Referenser

Lantmäteriakter

Lantmäteristyrelsens arkiv

Uppsala stad

Stadsplan 1642 B70-1:3

Geometrisk avmätning 1702 B70-1:12:44

Karta 1882 B70-1:44

Litteratur

Carlsson, Ronnie, Qviström, Linda, Syse, Bent & Wallebom, Ulrika. 2000. På vägen in till staden. Arkeologisk undersökning 1999. Lämningar från medeltid och nyare tid i kvarteret Örtedalen i Uppsala. Textdel. Upplandsmuseets skriftserie Nr 2. Uppsala.

Eriksson, Håkan. 1998. Linnéträdgården. Antikvarisk kontrollschaktning. Arkivrapport. Upplandsmuseets arkiv.

Kjellberg, Joakim. 2005. Arkeologisk undersökning. Kv Örtedalen. Gjuteri, odling och bebyggelse i Uppsalas utkant. Upplandsmuseet. Rapport 2005:14. Uppsala.

Kjellberg, Joakim. 2010. Kv Örtedalen. Kulturlager i stadsranden. Arkeologisk förundersökning. Upplandsmuseets rapporter 2010:04. Uppsala.

Syse, Bent. 2001. Arkeologisk schaktningsövervakning. Linnégatan – Dragarbrunnsgatan. Omläggning av fjärrvärmeledningar. Upplandsmuseet. Rapport 2001:20. Uppsala.

Wahlberg, Mats. 1994. Uppsalas gatunamn. Uppsala stads historia IX:1. Uppsala.

Ölund, Anna. 2012. Arkeologi i Linnéträdgården i Uppsala. Upplandsmuseets rapporter 2012:06. Uppsala.

